

ŞALPAZARI ÖRNEĞİNDE DOĞU KARADENİZ'DE TEMEL ADININ KİŞİ VE SÜLALE ADI OLARAK KULLANIMI ÜZERİNE*

Musa Yavuz ALPTEKİN**

ÖZ

Trabzon merkezli Karadeniz Bölgesinde *Temel* ismi en yaygın ve en sık tekrar eden isimlerden birisidir. Oysa bu isimle ilgili iki husus son derece dikkate değerdir. İlk olarak, araştırıldığında görülecektir ki, 'temel' sözcüğü etimolojik olarak Türkçe kökenli bir sözcük değildir. İkinci olarak, bu sözcük bir isim olarak etimolojik kökenine uygun bir şekilde Anadolu Rumları arasında değil, aksine Anadolu Türklerinde, özellikle Trabzon ve Doğu Karadeniz Türkleri arasında kullanılmış ve yaygınlaşmıştır. Farklı etimolojik kökene rağmen, bir sözcüğün belli bir toplum arasında isim olarak yaygınlaşması, sözcüğün anlam derinliğiyle ve hayata dokunan yönleriyle, o topluluğun yaşama tarzı arasında sıkı bir ilişkiyi gerektirir. Bu çalışmada, söz konusu ilişki, Trabzon'un 24 Oğuz Boyundan birisi Çepni Türkleriyle meskûn olmak bakımından meşhur olan Şalpaزاری İlçesi ve 24 köyü kapsamında incelenecektir. Söz konusu incelemede, 1831 nüfus sayımı belgelerindeki bilgilerin, 'Temel' ismi bağlamında, güncel durumla karşılaştırılması yapılacaktır. Dolayısıyla çalışmanın veri toplama tekniği *tarihsel karşılaştırma* araştırma ve saha çalışması olacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Temel* ismi, Etimolojik Kökenler, Trabzon, Doğu Karadeniz, Toplumsal Yaşam.

THE USE OF COMMON PROPER NOUN *TEMEL* AS PERSONAL AND FAMILY (SÜLÂLE) NAME: CASE OF ŞALPAZARI

ABSTRACT

The proper noun *Temel* is one of the most common and frequently used names around Trabzon and particularly in the Eastern Black Sea region. However, two points are extremely remarkable concerning this name. Firstly, from an etymological perspective, the word *Temel* is not a Turkish word. Secondly, as the word etymology suggests, the word was popular and used by Anatolian Greeks and then became widespread among Anatolian Turks, particularly Trabzon and

* *Gönderim Tarihi: 24.05.2019 Kabul Tarihi: 14.03.2020*

** *Doç. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, TRABZON.
m.yavuzalptekin@ktu.edu.tr ORCID: 0000-0002-6221-7913*

Eastern Black Sea Turks. Despite the different etymological origin, it seems that the word was borrowed by the Turks. This study deals with the proliferation of a word as a name among individuals and families, which requires a close relationship between the depth of meanings of the word and the interactive cultures of the communities. This study, therefore, examines these relationships between the cultures in the district of Şalpazarı and 24 villages in Trabzon, known as the settlement area of Çepni Turks popularising the name, one of the 24 Oguz tribes in Trabzon. Employing a historical comparative research and field study as data collection techniques, the survey reviews the use of the name *Temel*, as documented in the 1835 census, and compares these findings with the current data.

Keywords: Name of *Temel*, Etymological Origins, Trabzon, Eastern Karadeniz, Social Life.

Giriş

Genellikle her bölgede yaygın olan insan isimleri vardır. Araştırıldığında bu yaygınlığın görece somut ve mantıklı sebepleri tespit edilebilir. Dinlerin bu konuda belirleyici olduğuna şüphe yoktur. Her dinin kendi ileri gelenlerinin isimleri müntesiplerince yaygın bir şekilde çocuklara isim olarak verilir. Bu ileri gelenler çoğunlukla peygamberler, evliyalar, ermişler, din uluları, âlimler ve bunlarla ilişkili olanlardır. Müslüman toplumlarda İslam Peygamberinin isimleri ve onun arkadaşlarının isimlerinin yaygınlığı tam da bu kabildendir.

Başka bir yaygınlık sebebi etnik köken konusudur. Her etnik grubun, ulusun veya milletin öne çıkan isimleri vardır ve bu ulusun üyeleri bu isimleri yaygın bir şekilde çocuklarına isim olarak verirler. Müslüman da olsa Türkler, İslam öncesi hatıraları yâd etmek üzere, bu hatıralara sahip çıkmak üzere Oğuz, Mete, Metehan, Teoman, Alp-er, Kağan gibi isimleri bu yöntemle çocuklarına vermeye devam etmektedirler.

Bu yaygınlığın başka bir sebebi de, belli bir bölge veya yöreden çıkan, oradan geçen veya orayı “fetheden” önemli kişi, önder veya komutanın adına izafeten, o bölge insanının çocuklarına bu isimleri vermek istemeleridir. Mesela Türkiye’de Kahramanmaraş havalisini fetheden Sahabe Ukkaşe b. Mihsan’a izafeten Maraş’ta Ökkeş ismi, Türkiye’nin diğer şehirlerinde neredeyse hiç görülmemesine rağmen, çocuklara sıkça verilen bir isim olmuştur. Benzer bir şekilde Yavuz Sultan Selim’in Trabzon’da uzun süre valilik yapmasından mülahem Trabzon ve civarında *Yavuz* isminin hem ad hem de soyadı olarak son derece yaygın olduğu gündelik hayatta gözlemlenebilmektedir. Yine benzer bir şekilde Trabzon’dan geçen Makedon Kralı Alexander (İskender)’in askerlerine ve/veya Yunan koloni döneminin bir kültürel bakiyesi olarak -Türkiye’nin başka bölgelerinde az görülürken- Trabzon havalisinde *İskender* ismi görece yaygın bir şekilde çocuklara isim olarak verilir.

Bununla birlikte, her meşhur, öne çıkan kişinin isminin o yörede yaygınlaştığına dair kalıplaşmış bir yargı çok zaman yanıltıcı da olabilir. Bunun için hem güncel popüleritenin, hem de dini, kültürel, siyasi şartlardan en az ikisi

veya daha fazlasının bir araya gelmesi gerekmektedir. Aksi durumlarda popüler bir kişiliğe rağmen, o kişinin ismi yaygın bir isim olmayabilir de. Mesela; İç Anadolu bölgesinde (Kırşehir ve Nevşehir) yaşamış ve çok popüler bir tarihi kişilik olmasına rağmen, “Nasreddin” ismi yörede veya bölgede yaygın bir isim olmamıştır. Dolayısıyla, ismin yaygınlaşması için, kişisel popülariteye ilave olarak başka güçlü faktörlerin de devreye girmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu gözlem, veri, çıkarım ve yorumlara dayanarak Doğu Karadeniz’de *Temel* isminin, *Temel Reis* isimli meşhur bir denizci veya balıkçıya istinaden yaygınlaşmadığı, bu yaygınlık için böylesi bir faktörün tek başına yeterli olmayacağı ve diğer örneklerde görüldüğü üzere, yeterli olmadığı söylenebilir. Nitekim M. Aça’nın balıkçılarla ilgili bir saha araştırmasında *Temel Reis* isminin yaygınlığı kanaatinin bir “vehim”den ibaret olduğu anlaşılmıştır. Zira bu saha araştırmasının yapıldığı Akçaabat çevresindeki 200 kadar balıkçıdan sadece 8 tanesinin adının Temel olduğu tespit edilmiş olup, geri kalanların çoğunun adının Ahmet, Mehmet, Mustafa, Hasan ve Hüseyin gibi isimlerden oluştuğu tespit edilmiştir.¹ Dolayısıyla en azından Trabzon’un en büyük ilçesi Akçaabat civarı itibariyle *Temel Reis* ismi balıkçılar arasında çok yaygın bir isim olmayıp, oranı toplam balıkçılar içinde % 4’ün altındadır. Bunun diğer anlamı, Trabzon’daki *Temel* ismi yaygınlığını tek başına *Temel Reis* figürü ile açıklamanın mümkün olmayacağı şeklindedir. Daha önce işaret edildiği ve daha sonra da vurgulanacağı üzere, bunun için *hayata dokunan* diğer bir takım faktörlerin de devreye girmesi gerekmektedir. Aça’nın Akçaabat’ta yaptığı çalışma, *Temel* isminin Trabzon’da veya Doğu Karadeniz’de % 4 civarında bulunduğunu göstermesi açısından da önemlidir. Eğer *Temel* ismini taşıyan bireylerin ayrıcalıklı bir şekilde denizci ve balıkçı olmaya yöneleceği gibi bir genelleme mevcut değilse, bu oran aynı zamanda *Temel* isminin toplum içinde ve toplam isimler arasındaki oranını da yaklaşık olarak verebileceği anlamına da gelir. Nitekim *Of Nüfus Defteri 1834* adlı kitabın konu edindiği nüfus sayımı verileri de bu çalışmanın yaklaşımına uygun şekilde, *Temel* adının toplam isimler arasındaki oranını, biraz daha küçük bir oranla % 2 olarak ortaya koymuştur.²

Bir başka yaygınlık sebebi de yaşanan bölgenin coğrafi özellikleridir. Mesela dağlık bölgelerde *Doruk*, *Sarp*, *Yamaç* gibi isimler görülebilirken ormanlık bölgelerde çeşitli ağaç türlerinin adları insanlara isim olarak verilebilmektedir. Benzer bir şekilde bölgenin hâkim hava olayları ve yağış özellikleri de çocuklara isim olarak verilebilmektedir. Mesela Yağmur, Boran, Rüzgâr (Hızır da biraz bu kabildendir) gibi isimler çocuklara verilir.

Bu çalışmada, Doğu Karadeniz’in olağanüstü engebeli ve sarp arazi yapısına istinaden mesken inşasında hayati bir öneme sahip olan “temel olgusu”na istinaden, “temel” sözcüğünün aynı zamanda çocuklara isim olarak verildiği, bu

¹ Mustafa Aça, “Trabzon Balıkçılık Kültüründe Akçaabat’ın Yeri ve Akgün Ailesi”, *Diünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013 Bildiriler Kitabı)*, Akçaabat Belediyesi, İstanbul 2014, s. 655.

² Sezgin Demircioğlu-Süleyman Bilgin, Haz. *Of Nüfus Defteri (1834)*, Şenyıldız Yayınları, İstanbul 2011.

ismin de bu havaliye yerleşen ilk ve göçebe Türkmenlerde ad olarak kullanılmazken yerleşik hayata geçildikçe, son iki yüz yılda tedricen ortaya çıktığı, bu çıkışın da tesadüfi olmayıp toplumsal yaşama tarzını değiştirme aşamasında gündelik hayatta yaşanan tecrübeler ve edinilen deneyimler dolayısıyla olduğu iddia edilecek ve ispatlanmaya çalışılacaktır.

Temel Kelimesinin Etimolojik Kökeni ve Türkçe Anlamları

Türkçedeki *temel* kelimesinin Yunancada temel taşı, heykel ve sütun kaidesi anlamına gelen *themelios* sözcüğüne dayandığına dair bilgiler mevcuttur.³ Bu veriye dayanarak, Türkçedeki “temel”in Yunancadaki “themelios” ile aynı anlama ve dolayısıyla aynı kökene sahip olduğu söylenebilir. Zira aynı ses ve anlamın farklı ve bağımsız kökenlere sahip olması çok mümkün görülmemektedir. Ses benzerliği ve anlam özdeşliğinden yola çıkılarak Türkçedeki “temel” kelimesinin Anadolu’ya göç sonrasında, Yunan kültürünün etkisinde oluşan Rum kültüründen ve Rumlardan alındığı kanaatine varılabilir. Zira Anadolu’da konuşulan Rumcada bu kelime değişik formlarıyla birlikte mevcuttur.⁴

Benzer bir şekilde, temel kelimesinin *Divanu Lügat-it Türk* gibi eski Türkçe sözlük ve metinlerde geçmiyor olması, kelime etimolojisinin Yunanca ile ilgili olabileceği ihtimalini daha da artırmaktadır. Zira Divan u Lügat-it Türk’te bugünkü *temel* kelimesiyle ilişkili olarak geçen kelimelerden birisi *tüp* kelimesidir. Bu kelime Lügatte “asıl, kök, dip, herhangi bir şeyin aslı, kökü, insan aslı” şeklinde geçmektedir. Bu kelime çağdaş Anadolu Türkçesindeki *dip* kelimesi ile ilişkili olabilir. Lügatte *temel* kelimesine en yakın kelime olarak da *kök* kelimesinin tanımı verilmiştir.⁵ Bununla birlikte, ne *dip* ve ne de *kök* kelimelerinin anlamca *temel* kelimesinin yerini alabilecek özellik ve derinliğe sahip olmadığı iddia edilebilir. Zira gündelik dildeki kullanım sıklığı açısından bu kelimeler arasında temel lehine açık ara bir fark vardır. Zaten tam da bu sebepten dolayı toplumsal gündelik hayatın pratik ihtiyaçları bu kelimeyi kültürel havzadaki mevcut diğer bir dilden çekip maharetle almış ve kendine mal etmiştir.

Bu durumda *temel* kelimesinin Anadolu Türkçesi dâhilinde değerlendirilmesi gerekecektir. Bu bağlamda ‘temel’in Anadolu Türkçesinde görece eski bir kelime olduğu söylenebilir. Eşanlamlılarından en öne çıkanlar *kaide*, *esas*, *dayanak*, *mesnet* olup, gündelik dildeki anlamı da her hangi bir yığın, yığın, sütun, nesne, yapı ve binanın üzerinde durduğu zemin şeklindedir. Bu zeminin genellikle toprak içerisinde kaldığı ve toprak üstündeki kısma dayanak vazifesi

³ Etimoloji Türkçe, “Temel” maddesi, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/temel>, 06.04.2019, Açık Erişim. Ayrıca bak. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, 20.12. 2019, Açık Erişim.

⁴ Vahit Tursun, *Romeika-Türkçe Sözlük Trabzon Rumcası*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2019, s. 472.

⁵ TDK Divan-ı Lügati’t Türk Dizini, <http://www.achiq.org/pitikler/dlt---.pdf>, 07.04.2019, Açık Erişim.

gören bir işlev ifa ettiği anlaşılmaktadır.⁶

Bir tespite göre, *temel* sözcüğünün Anadolu Türkçesinde yazılı bir kaynakta ilk kullanımı, 1461 yılında Pir Mehmet b. Yusuf'un *Terceman* isimli eserinde geçmektedir.⁷ İkinci tespite göre, aynı sözcüğün ilk kullanımı, 1465 yılında Osmanlı coğrafyacılarından Yazıcıoğlu Ahmet Bican'ın *Dürr-i Mekkûn* isimli eserinde ve "ev kaidesi" anlamında olmuştur.⁸ Bu kelimenin Anadolu Oğuz-Türk topluluklarının dilinde ve sözlü gelenekte kaç yüz yıl geri gittiği konusunda kesin bir bilgi bulmak mümkün görünmemektedir. Bu sözcüğün Anadolu Türklerinin sözlü kültür geleneğindeki mevcudiyetinin beş yüz yıldan bin yıla uzama ihtimali söz konusudur. Bununla birlikte, Anadolu Türkçesinde temel kelimesinin yazılı bir sözcük olarak son beş yüz yılda ve isim olarak da son iki yüz yılda yaygınlaştığına kesin gözüyle bakılabilir. Bundan öncesinde Türkçe yazılı metinlerde *temel* sözcüğünün mevcut olmadığı kesin gibidir.

Bu çalışmanın konusu olan *Temel* isminin, günümüzde Doğu Karadeniz'de, özellikle de Trabzon'da mevcut olduğu bilinmekte, ayrıca yaygın bir isim olduğuna dair de güçlü bir kanaat bulunmaktadır. Bununla birlikte, bu ismin Osmanlı'daki ilk yazılı kullanımı Trabzon'un fethi tarihine tekabül ettiğine göre, bu kelime Yunanca kökenli bir kelime olarak bile kabul edilse, isim olarak kullanımı, en azından yaygın bir kişi adı olarak kullanımı muhtemelen Rumlara değil, Türklere aittir. Bu iddianın tarihi belgelere ve kayıtlara dayanan bir temeli ve hayatın gerçekleriyle örtüşen çok güçlü yönleri mevcuttur. Bahsedilen hayatın içinden gerçekler, daha çok Türklerin göçebe veya konar-göçer yaşama tarzıyla ilgilidir. Öncelikle ulaşılabilen belgelere bakmak icap eder. Nitekim V. Usta'nın ulaştığı kıymetli bir belge bu konuda kayda değer bir bilgi vermektedir. Bu belge 1921 yılında Akçaabat Kaymakamlığına ve Akçaabat nüfus kayıtlarına dayanılarak hazırlanmıştır. Bu belgeye göre mezkûr tarihte Akçaabat'ta Müslümanların kullandığı isimler arasında *Temel* mevcut iken Rumların kullandığı isimler arasında *Temel* ismi mevcut değildir.⁹ Yani bu belge tam da, *Temel* sözcüğü Rumca olmasına rağmen, bu sözcüğü Rumların değil Türklerin bir kişi adı olarak kullandıklarının belgesidir.¹⁰ Bununla birlikte, bu çalışmada

⁶ Geniş bilgi için bak. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük; <https://sozluk.gov.tr/>, 20.12. 2019, Açık Erişim.

⁷ *Nişanyan Sözlük*, "temel" maddesi, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=temel>, 07.04.2009, Açık Erişim.

⁸ *Etimoloji Türkçe*, "Temel" maddesi, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/temel>, 23.05. 2019, Açık Erişim.

⁹ Veynel Usta, "Nüfus Kayıtlarına Göre 1921 Yılında Akçaabat'ta Kullanılan İsimler Hakkında Bir Değerlendirme", *Uluslararası Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu 12-14 Ekim 2018, (Bildiriler Kitabı)*, C: 1, Akçaabat Belediyesi, İstanbul 2019, ss. 77-90.

¹⁰ Açıkçası bu çalışmaya başlandığında böylesi bir belgeden haberdar değildik. Bu kanaate biz daha çok gözlemlerimizden ve sezgilerimizden yola çıkarak ulaştık. Ne var ki, daha sonra ele geçen bu bilgiler de kanaat ve sezgilerimizi doğrular yönde tezahür etmiştir. Eğer bu belgede tersi bir sonuç çıksa, Türklerin bu ismi kullanmadığı ama Rumların kullandığı gibi bir sonuç çıksa bu çalışma temel iddiası çürütülmüş bir çalışma olarak daha tamamlanmadan sona erecekti. Oysa belgeler sezgileri teyit etmiş olup, bu tecrübe toplumsal, sosyal ve

ileri sürüldüğü üzere, Temel isminin Türkler arasında bir kişi ismi olarak son 150-200 yılda yaygınlaştığını gösteren güçlü kayıtlar ve kaynaklar da mevcuttur. Mesela yukarıda bahsedilen 1921 tarihli belgede *Temel* ismi Akçaabat'ta geçmekte iken 1850 tarihli Rize Öşür defterinde bu isim, en azından bir sülale ismi olarak mevcut değildir.¹¹ Bu veri ileride bahsedileceği üzere, Doğu Karadeniz'in diğer illerine ait 1830 nüfus kayıtlarıyla da uyumludur. Ayrıca bu defterde yukarıda zikredilen ve Usta'nın yayımladığı belgeden 71 yıl öncesinde, bu çalışmanın temel iddiasına uyumlu bir şekilde, *Temel* isminin yörede en yaygın bir şekilde kullanılan 16 isim arasında bulunmadığı kesin bir şekilde tespit edilmiştir. Nitekim bu belgedeki tekrar sayısına göre, Rize'de 1850 yılı itibarıyla en yaygın isimler şöyle sıralanır: Ali (1149)¹², Ahmet (917), Mustafa (873), Hasan (778), Osman (680), Ömer (588), Memiş (545), Hüseyin (429), Mahmut (306), İbrahim (282), İsmail (244), Yusuf (237), Yakup (218), Salih (201), Süleyman (169), Yunus (107). Benzer bir sıralama 170 yıl sonra bugün yapılacak olsa, muhtemelen *Temel* ismi en çok kullanılan 16 isim arasına girebilecektir. Nitekim yukarıda Aça'nın verdiği saha bilgisi buna az çok işaret etmektedir. Aynı kitaptaki bir başka bilgi, aynı tarihte Rize'de *Temel* kelimesinin hiçbir şekilde lakap olarak da kullanılmadığını göstermektedir.¹³

Benzer bir bilgiye Maçka İlçesinin 1830 nüfus sayımındaki verilerine dayanılarak yapılan çalışmada denk gelinmektedir. Bu çalışmada da *Temel* ismi Maçka'da bu tarih itibarıyla en çok kullanılan 16 isim arasında mevcut olmayıp ancak 18'inci sırada yer alabilmiştir. Yine bu çalışmaya göre en çok kullanılan isimler ve tekrar sayısı şu şekilde tezahür etmektedir: Hasan (824), Mehmed (725), Ali (740)¹⁴, Osman (582), Ahmed (483), Mustafa (424), Ömer (301), Süleyman (301), Hüseyin (228), Emin (168), Memiş (116), Abdullah (109), Mahmud (90), Hurşid (51), Halil (42), Yusuf (38), Temel (36). Bu listede Dursun ve Durmuş isimleri de benzer bir temayülle 24 ve 25'inci sırada sırasıyla 17 ve 16 kişide tekrar eden isimler olmuşlardır.¹⁵ Maçka'daki toplam kişi 5 bin 502 olup, *Temel* isminin 36 tekrarla bu isimler içindeki oranı da % 1.52'ye tekabül eder ki, bu oran Aça'nın daha önce bahsedilen bulgusundan çok daha

---

kültürel gözlem, sezgi ve kanaatlerin gücüne işaret etmesi bakımından önemli bir tecrübe olmuştur.

¹¹ Muhammet Safi, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri 1850 Rize Sülaleleri*, Has Matbaacılık, İstanbul 2007, s. XXXIII-XXXIV.

¹² Ali isminin diğer Karadeniz yerleşimlerinde olduğu gibi Rize'de de en fazla kullanılan isim olması dikkate değer olup, kanaatimizce *Türkmenlikle* ve tabir caizse adına "*Alici Sünnilik*" diyebileceğimiz bir sosyal oluşumla ilişkilendirilmesi gereken bir husustur.

¹³ Safi, *a.g.e.*, s. XCIV-XCV.

¹⁴ Kayıtlarda Ali ismi Hasan isminden sonra en fazla kullanılan isim olmasına rağmen çalışmada (muhtemelen) sehven Mehmet isminden sonra üçüncü sıraya konulmuştur. Dolayısıyla sıralama anlamında Rize ile Maçka arasında fazla bir fark bulunmayıp *Alici Sünnilik* hükmünü icra etmeye devam etmektedir.

¹⁵ Süleyman Demirci-Kazım Kartal, "Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği", *History Studies*, C: 6, S: 3, 2014, s. 130-131.

küçük bir oran olup, *Temel* isminin kullanım sıklığıyla ilgili bugünden söz konusu tarihte geriye doğru gidildikçe azalan oran çizgisi bu çalışmanın temel teorisiyle net bir şekilde uyumludur. Aynı realiteye işaret eden başka bir bulgu A. Saydam'ın çalışmasında kendisini göstermektedir. İlgili çalışmaya göre 19. yüzyıl Akçaabat kayıtlarında *Temel* ismine “nadiren” rastlanmıştır.¹⁶

Sırasıyla 1830 nüfus kayıtları, Rize Öşür defteri ve V. Usta'nın ulaştığı Akçaabat'taki isimlerle ilgili belgeye istinaden tekrar etmek gerekirse, çalışmanın temel iddiası doğrultusunda, *Temel* isminin Rumlar arasında değil Türkler arasında bir kişi adı olarak kullanıldığı ve bu kullanımın da Anadolu'daki Türkmenlerin kitlesel olarak yerleşik hayata geçtikleri ve yaşama tarzında büyük bir değişiklik deneyimledikleri son iki yüzyılda, yani 19'uncu yüzyılın başlarından itibaren gerçekleştiği kanaatine varılabilir.

Bilindiği gibi, son iki bin yıldan önceki göçler dikkate alınmazsa,¹⁷ Türkler Anadolu'ya geldiklerinde özellikle şehirlerde dört önemli toplulukla karşılaştılar. Bunlar en büyükten en küçüğe doğru Rumlar¹⁸, Ermeniler, Süryaniler ve Yahudilerdi.¹⁹ Elbette şehir nüfusu, bütün kadim imparatorluklarda olduğu üzere, toplam nüfusun muhtemelen en fazla % 10'unu geçmiyordu.²⁰ Diğer yandan kır nüfusu toplam nüfusun yüzde doksanını teşkil ediyordu. Benzer bir şekilde kırsalda kadim bölge insanı başta olmak üzere, çok farklı toplumsal gruplar, kimlikler, oluşumlar, kültürleşmeler ve sentezler mevcuttu. Bununla birlikte, özellikle şehirlerdeki belli yoğunlukları ve siyasal patronajı da hesaba katıldığında, kültürel alışveriş anlamında şehirlerdeki Rumların etkisi dikkate alınmalıdır.

Anadolu'ya gelen Türklerin küçük bir kısmı şehirlere yerleşmişse de kahir ekseriyeti kırsalda göçebe veya konar-göçer hayatı yaşamaya devam ettiler. Çok daha eski dönemlerden beri yerleşik olan Rumlar için ‘temel’ kelimesinin dikkat çeken bir anlam derinliğine sahip olması ve bu sözcük hakkında bir farkındalık oluşması pek mümkün değildi. “Her şey zıddı ile kâimdir” düsturunca, Rum kültürü tesiri altındaki kadim Anadolu halkı için bu sözcüğün dikkat çekici bir anlamı ve sosyal hayata dokunan bir boyutunun olması düşünülemezdi. Çünkü onlar evvelinden beri yerleşik idiler ve temel sözcüğünün bir kavrama ve nihayet bir isme dönüşmesini sağlayacak sözcükle

¹⁶ Abdullah Saydam, “XIX. Yüzyılda Reform İhtiyacının Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Akçaabat Kazası”, *Osmanlı Araştırmaları*, S: XXI, 2001, s. 181.

¹⁷ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ekrem Memiş, *Eski Çağda Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.

¹⁸ Eski ve Orta Çağdaki Anadolu Rumlarını Yunanlılar olarak düşünmek realiteye uygun düşmeyecektir. Bu “Rumların” çoğu nesep olarak kadim Anadolu halklarının bakiyesi; kültür olarak da Anadolu'ya has bir birikime sahip Anadolu halkıdır. Yunanlılarla ilişki neredeyse sadece önce Yunan kolonileri ve ardından Bizans'ın siyasi patronajından dolayı uzun zamanlarda oluşan dil yayılmasından ibarettir.

¹⁹ Irene Melikof, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999, s. 328; Ayrıca bkz. Cahen, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, ss. 311-318.

²⁰ M. Yavuz Alptekin, *Şehir ve Toplum*, Beta Yayınevi, İstanbul 2012, s. 5.

ilişkili gerekli sosyal anlam derinliği ve pratik ihtiyaç söz konusu değildi. Oysa göçebe Türkler için bu süreç ve durum tamamen farklı işlemiştir. Göçebe Türkler, yerleşik Türklerden farklı olarak göçebelik dönemlerinde kıl çadır kurmakta idiler. Yaşamları boyunca kurdukları ve yaptıkları mesken büyük oranda bundan ibaretti. Kıl çadırın kurulması için direklere, kazıklara ve çivilere ihtiyaç vardı. Oysa Türkler tedricen yerleşik hayata geçtikçe, özellikle Doğu Karadeniz ve daha özeldir Trabzon gibi topografyası sarp bölgelerde yerleşik hayata geçip, ahşaptan, taştan veya kerpiçten kalıcı yığma evler yaptıkça ‘temel’in önemini idrak ettiler. Zira özellikle Doğu Karadeniz’de arazi sarp ve duvar yapmak, bina dikmek olabildiğince zor, zahmetli ve riskli bir işti. Yerleşik düzene geçişte kalıcı duvar ve ev yapma sebebiyle temel olgusunun önemi somut bir şekilde gün yüzüne çıktı. Buna istinaden Anadolu’da göçebelikten yerleşikliğe geçen Türkler ‘temel olgusu’nun ve bu olguyu ifade eden kelimenin önemini çok somut bir şekilde yaşamış ve tecrübe etmiş oldular. Böylece göçebelikten yerleşikliğe geçen Türkler için Rumların *temel* sözcüğü önce önemli bir sözcük, ardından anlam derinliği ve gündelik pratik değeri bulunan bir kavram ve nihayet çocuklara koyulan bir isim oldu.

Bu süreci Rumlar veya Türklerden önceki Anadolu halkları çok fazla idrak etmediler, çünkü onlar evvelinden beri yerleşik idiler ve bu yerleşiklik en sarp yüzeyde bile görece kolayca mesken inşa etmeyi sağlayabilen hafif ahşap malzeme ile yapıldığından, böylesi bir zıtlık durumunu toplumsal hayatta tecrübe etmeleri mümkün olmadı. Böyle bir geçiş onlarda yaşandıysa bile, ahşap yapı malzemesinden taş ve kerpiç gibi daha ağır yapı malzemesine geçiş döneminde yaşandı ki bu da yine Türklerin yerleşik hayata geçiş dönemiyle büyük oranda eş zamanlı gerçekleşmiş olmalıdır. Doğu Karadeniz’in eski mukimleri ahşap yapı malzemesiyle ev yaparken popüler haliyle *temel* olgu ve sözcüğünü keşfedemezlerdi, zira ahşap yapı malzemesi hafif olduğu için herhangi bir temele veya en azından güçlü bir temele ihtiyaç duymuyordu. En sarp bayırın yüzeyine bile ahşap malzemeyle ve çoğu zaman kazıkların ve direklerin üzerine bu evleri yapmak mümkün olabiliyordu. Oysa taş ve kerpiç ile yığma bina yapılırken durum çok daha değişiktir. İşte göçebe Türkler bu pratik sosyal kontrastı kısa süre zarfında çadırdan taş binaya geçişte yaşadıkları için, bu zıtlık çok daha dramatik bir şekilde kendini belli etmiştir. Bunun diğer anlamı, Türklerin bu olguya, yani “temel olgusu”na bölgenin diğer ve yerleşik topluluklarına göre çok daha büyük bir anlam ve önem atfetmeleri gerektiği şeklindedir. Bu önem atfetmenin belki sosyal hayattaki nihai boyutu da *temel* olgusunun yaygın bir şekilde çocuklara isim olarak verilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Özellikle geleneksel toplumda, gündelik sosyal ihtiyaçları, eksikleri, özlemleri ve idealleri ifade eden sözcüklerin isim olarak çocuklara verilmesi uygulamasının oldukça yaygın bir uygulama olduğu bilinmektedir. Anadolu’da yerleşik hayata geçmekte olan Türkler için de, *Temel* ismi bağlamında bu sosyal kanunun hükmünü icra etmiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bu iddiaları ileri sürebilmek için elde güçlü veriler mevcuttur. Nitekim Doğu Karadeniz’de göçebe Oğuz boylarından biri olan Çepnilerin en kalabalık,

kesif ve homojen bir halde buldukları Şal pazarı ilçesiyle ilgili olarak yaptığımız gerek arşiv çalışmaları ve gerek saha çalışmaları *Temel* isminin son iki yüzyılda yaygınlaştığına güçlü bir şekilde işaret etmektedir. Bu durum sadece Şal pazarı ile de sınırlı olmayıp, Trabzon'un diğer ilçeleri ve komşu illerde de aynen böyledir.²¹

Bu sosyal realitenin bir gereği olarak, “temel olgusu” önce Karadeniz’de ve özellikle kitlesel düzeyde göçebelikten yerleşikliğe geçen Türklerde dik-katleri çekmiş, önemli bir sözcük ve kavram olmuş ve nihayet bir isim olarak *Temel* şeklinde yaygınlaşmış, daha sonra kültürleşme ve sosyal öğrenme yoluyla Türkiye geneline de nüfuz etme istidadı göstermiştir. Bununla birlikte, bu yayılmanın sadece Türkiye hudutlarının içiyle sınırlı olduğunu belirtmekte fayda var. Türkiye’nin sınırındaki Türk devlet ve topluluklarından ne Azerbaycan’da, ne Türkmenistan’da, ne İran, Irak ve Suriye Türkmenlerinde *Temel* ismi kullanılmayıp, kelime olarak da bilinmemektedir. Bu coğrafyalarda “temel” kelimesi yerine çoğunlukla *asıl*, *esas* ve *kaide* sözcükleri bilinmekte, gündelik hayatta da bunlar kullanılmaktadır. Benzer bir şekilde, bu kelimelerin hiç birisi bu coğrafyalarda çocuklara verilen bir isim de olmamıştır. İşte burada “temel” kavramının toplumsal hayattaki reel gerekliliği ve somut bir ihtiyaç olma durumu devreye girmektedir. Toparlamak icab ederse, Anadolu Türkleri “temel” sözcüğünü bilme açısından sınır bölgelerindeki Türklerden; aynı sözcüğü isim olarak kullanmak bakımından da Anadolu’nun kadim halklarından ve bu arada Anadolu Rumlarından ayrılmaktadırlar. Bizzat Anadolu’da yaşamakla, civar coğrafya Türklerinden farklı bir şekilde bu sözcüğü lügatlerine katmışlar; göçebelikten yerleşikliğe geçen bir kültür olarak da, Rumlardan farklı bir şekilde, *temel* kelimesini isim olarak benimseme kültürü geliştirmişlerdir.

Son tahlilde bu konuda iki husus çok önemlidir. İlk olarak *Temel* ismi, sözcüğün etimolojik kökeninin aksine, Yunanlılarda, Karadeniz’in Rum kökenli meskûnlarında veya bölgenin Rum kültürü tesiri altındaki halklarında değil, Karadenizli Türklerde bir isim olarak ortaya çıkmış veya en azından yaygın bir isim olmuştur. İkinci olarak, “Temel” ismi bölgeye göç eden göçebe Türkmenlerde iki asır öncesine kadar hiç görülmezken, son dönemde hızla yaygınlaşmıştır. Her iki durumun da makul sebepleri olmalıdır ve bu sebepler yukarıda anlatıldığı üzere fazlasıyla mevcuttur. Bununla birlikte Şal pazarı’ndaki tarihi, sosyal uygulamanın ne şekilde tezahür ettiğini bilmek, konuyu daha iyi kavramak açısından oldukça faydalı olabilir.

Şal pazarı’nda *Temel* İsminin Ortaya Çıkışı ve Sülale Adı Olarak Yaygınlaşması

Temel kelimesi, bir isim, soy isim ve sülale adı olarak Türkiye’de bilinmekte olup, Karadeniz Bölgesinde yaygın, Trabzon’da ise çok yaygındır. Hatta Karadeniz fıkralarının değişmez ana kahramanlarından birisi, belki birincisi de

²¹ M. Yavuz Alptekin, *1835’ten Günümüze Şal pazarı’nun Etno-Demografisi*, Ed. Veysel Usta, *Şal pazarı Tarih-Kültür-İnsan*, Serander Yayınları, Trabzon 2017, ss. 139-226.

Temel'dir.²² Dolayısıyla Trabzon merkezli Karadeniz Bölgesi'nde *Temel* adı yaygın bir isim haline gelmekle kalmamış, bölgede bölge halkının karakteristik özelliklerini şahsında mezcetmiş bir halk kahramanının da adı olmuştur.²³ Bilindiği gibi sözlü anlatıda ana karakter olarak yer alan halk kahramanları ve fıkra figürleri belli bir toplumsal ihtiyaca binaen toplumun sözcüsü olur ve toplumsal normların dışına çıkan ve toplumsal sapma durumundaki kişileri ihtar eder, ikaz eder ve gerekirse alaya almak, gülünç duruma düşürmek ve mahcup etmek suretiyle bir tür cezalandırırlar. Kolektif bilincin ve sosyal yaşamın gönüllü müdafii olan bu kişilikler her dönemin ruhuna uygun olarak ortaya çıkar, çok meşhur olur ve zamanla geri çekilir hatta belli belirsiz hale gelebilirler. Doğu Karadeniz sözlü geleneğinde, halk anlatılarında ve fıkralarında yer edinen baskın karakter olarak *Temel* de tam olarak böylesi bir işleve sahiptir ve son iki yüzyılda yaşam tarzı değişikliğinin bir sonucu ve kişi adı olarak ortaya çıkmış, nihayet son yüzyılda bir halk kahramanı haline gelmiştir denebilir.²⁴ Yukarıda bahsedilen ve tarafımızca yapılan Şalpaazarı'yla ilgili etno-demografik çalışma bu konuda, özellikle *Temel* isminin ne zamandan itibaren yaygınlaşmaya başladığına dair kayda değer bilgiler de sunmaktadır. Bu çalışma sayesinde, en azından Şalpaazarı ve 24 köyünde *Temel* isminin hangi tarihten itibaren kullanılıp yaygınlaşmaya başladığına dair, dar alanda derin sondajlama yöntemiyle kayda değer bilgiler elde edilmiştir.

Beşikdüzü ve Şalpaazarı bölgesiyle ilgili 19. yüzyıl öncesi tahrir ve temettüat defterleri benzeri Osmanlı belgelerinde *Temel* ismine tesadüf etmek mümkün değildir.²⁵ 1835 nüfus sayımı kayıtları²⁶ esas alındığında ise, Şalpaazarı'nın altı mahalle ve 24 köyünde "Temel ismi" kişi adı olarak çok sınırlı bir kullanıma sahip iken; sülale ismi olarak kesinlikle mevcut değildir.²⁷ Bu kayıtlar, 19. yüzyıl başları itibariyle *Temel* adının Şalpaazarı Türkmenleri arasında, daha yeni yeni kullanılmaya başlandığının güçlü bir işaretidir. Zira eski bir kullanımı olsa, Osmanlı kayıtlarında muhakkak geçer, 19. yüzyılda bugünkü gibi yaygın bir isim olur ve sülale ismi olarak da en azından numunelik bile olsa örneği bulunurdu. Oysa bu tarih itibariyle ilgili isim bir kişi adı olarak Şalpaazarı'nda son

²² Detaylı bilgi için bkz. Ömer Asan, Ed. *Temel Kimdir?*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2006; Ayrıca bkz. Ali Çelik, "Doğu Karadeniz Fıkraları ve Temel Tipi", *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Ali Berat Alptekin Armağanı*, Kömen Yayınları, Konya 2019. ss. 415-421.

²³ Bekir Gerçek, "Temeli Tanımak", Ömer Asan, Ed. *Temel Kimdir?*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2006, ss.288-291.

²⁴ Temel fıkraları üzerine akademik çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan birisi ve konuyla ilgili detay için bkz. Cengiz Gökşen, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, ss. 171-201.

²⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Feridun M. Emecen, *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpaazarı-Beşikdüzü*, Serander Yayınları, Trabzon 2010.

²⁶ Bu nüfus sayımı 1830 yılında yapılmış, 1835 yılında ise tasnif edilip açıklanmış olarak bilinmektedir. Metin içerisindeki tarih farklılığına bu açıdan yaklaşmak gerekmektedir.

²⁷ Zehra Topal, Haz. *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2010.

derece sınırlı bir kullanıma sahip olup, sülale ismi olarak da hiç mevcut değildir. Tarihsel belgelerle kesin ve net olan bu veri, konunun incelenmesi için son derece önemli bir başlangıç noktasıdır. Bu başlangıç noktası elde edildikten sonra, araştırmamanın gerisini getirmek görece daha kolay olacaktır.

Temel isminin Trabzon'da ve Karadeniz'de bugün çok meşhur ve görece sık kullanılan bir isim olmasına rağmen geçmişe doğru gidildikçe azaldığı, meşhurluğunu yitirdiği ve nihayet kaybolduğuna başka güçlü bir delil de 1640 yılında şehri ziyaret eden meşhur seyyah Evliya Çelebi'nin kayıtlarıdır. Evliya her gittiği yerde olduğu gibi Trabzon'da da buranın meşhur isimlerini, künyelerini, kadın, kul ve cariyeye isimlerini kaydetmiştir. Trabzon'da kaydedilen bu isim gruplarının hiçbirisinde, bugün meşhur olan isimlerden *Fadime* ismi mevcut olmakla birlikte, *Temel* ismi mevcut değildir.²⁸ Oysa Evliya Çelebi Trabzon'u bugün ziyaret etse bu isimlerin en başına *Temel* ismini yazacağı muhakkaktır. Eğer o gün için bu ismi zikretmemiş ise, bunun anlamı bu ismin o gün ya hiç kullanılmadığı veya çok az kullanıldığı ve kesinlikle meşhur bir isim olmadığından olsa gerektir. Bu veri yukarıdaki bulgularla birlikte değerlendirildiğinde, *Temel* isminin Evliya çağında mevcut olmadığı dahi iddia edilebilir. Seyahatnamede çok ilginç ve tezimizi güçlendirecek bir şekilde *Dursun* ismi de bulunmamaktadır. Daha sonra görüleceği üzere *Dursun* ismi de aynı bağlamda mantıklı hale getirildiğinden, 17. yüzyılda *Dursun* isminin meşhur bir isim olmaması da aynı bağlamda değerlendirilebilir ve *Temel* ismi ile ilgili tezimizi güçlendiren bir veri sunar. Zira bir seyyah bugün Trabzon'daki meşhur isimleri sayacak olsa *Temel*'in yanına *Dursun*'u da ekleyeceği açıktır.

Saha araştırması sürecinde, 1835 nüfus sayımından sonraki süreçte yani aradan geçen 184 yıl zarfında bu ismin bir sülale ismi olarak kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Bunun anlamı, *Temel* isminin bu süreçte çok sınırlı da olsa kişi ismi olarak kullanılmaya başlandığı şeklindedir. Zira bir ismin sülale ismi olabilmesi için önce kişi adı olması gerektiği genel bir tecrübendir. Şalpaزاری'nda *Temel* isminin sülale ismine dönüştüğü örneklerden birisi ilçeye bağlı Sayvançatak köyündeki *Alay* soy isimli ve *Temeloğulları* sülale isimli ailedir. Nitekim Sayvançatak köyünde meskûn bulunan ve buraya Karakaya'dan göç ettiği bilinen aileye bugün Sayvançatak'ta *Temeloğulları* denmektedir. Oysa bu ailenin taşıdığı soyadı olan "Alay" soyadını Karakaya'da taşıyan bir aile vardır ve fakat onların sülale adı halk söyleyişiyile *Aparduğu*, muhtemelen *Apartoğlu* şeklindedir. Dolayısıyla aynı köylü olma ve soyisimden yola çıkılarak bu iki ailenin akraba olduğu sonucuna varılabilirse, Sayvançatak'taki ailenin soyadı kanununun öncesinde, sırasında veya sonrasında *Temeloğulları* sülale adını aldığı ortaya çıkacaktır ki, bu bilgi iki açıdan son derece önemlidir. Önce konumuzla da ilgili olan ilkinde bakmak gerekirse, 1835 yılı Şalpaزاری nüfus kayıtlarında hiç bulunmayan bu sülale isminin en azından bu örnek itibarıyla çok daha sonra 1934 soyadı kanunu dönemlerinde ortaya çıktığı anlaşılacaktır.

²⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Çev. Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yayınevi, İstanbul 1972, C: 3, s. 86.

Dolayısıyla 1830 kayıtlarında yazılı olarak bulamadığımızı, günümüzde sözlü gelenekte bulmuş oluyoruz. Bunun anlamı, 1830'dan hemen sonraki on yıllarda bu ismin kullanımının görece yoğunlaştığı ve *Temel* isminin meşhur bir isim haline geldiği şeklindedir. Takip eden dönemlerde de bu isim bir sülale ismi haline gelmiştir. Konumuzla doğrudan ilgili olmasa da, ikinci önemli husus, soyadı uygulaması ile aileleri kodlama sisteminin, daha şimdiden sülale ismiyle kodlamaya göre daha sağlam bir takip sistemi olduğunun ortaya çıkmasıdır. Diğer ifadeyle, kurumsal kayıt, sözlü geleneğe baskın gelmiş görünmektedir. Aynı kural *Temel* kökünden türetilen soy isimlerinin sülale ismi olarak gelecekte daha kalıcı olabileceği durumlar için de geçerlidir.

Daha önce de değinildiği üzere, *Temeloğulları* ismi bir sülale adı olarak 1835 yılı kayıtlarında ve Şalpazarı sınırları dâhilinde hiçbir yerde rastlanan bir isimlendirme değildir. Sayvançatak'tan sonra ikinci *Temeloğulları* sülale ismi örneği, Şalpazarı ilçesinin en büyük yerleşim yeri olan Geyikli köyündedir. 1835 yılında Geyikli'de kaydedilen Ayvazoğlu sülalesi bugün Şalpazarı'nın en kalabalık sülalesi konumunda olup, buna istinaden bu sülalenin içinden 15 tane daha farklı ve yeni sülale sistemi türemiştir. Banlardan birisi de Temeloğulları isimli sülale sistemidir. Hem de diğer Ayvazoğullarının soyadı çoğunlukla Gülay iken bunlar kendilerine Algün soyadını almışlardır. Temel isminin birey ismi olarak da kullanıldığı bu sülalenin diğer örneklerde olduğu gibi, bu ismi 1835 yılından sonra benimseyip kullanmaya başladığına şüphe yoktur. Ne var ki, ayrışma, belirgin olma, kendine has ve kendine özgü olma isteği o kadar güçlü olmalı ki insanlar sülale adını değiştirmekle kalmamış, soyadını da değiştirme ihtiyacı hissetmişlerdir.

Bu kapsamda ilginç başka ve üçüncü bir örnek “Temel” köküne sadık kalınmak şartıyla Gökiriş köyünde mevcuttur. 1835 yılı kayıtlarında köyde kayıtlı sülalelerden birisi olan *Çalikoğlu* sülale ismi, bugün *Temelçavuşlar* şeklinde bürünmüş ve günümüzde artık bu isimle anılmaktadır. Genel kurala uygun olarak muhtemelen önce Temel ismi kullanılır olmuş ve daha sonra bunlardan birisi öne çıkarak ismini aileye de vermiştir. Böylece Gökiriş köyündeki *Çalikoğlu* sülalesinden farklı isimde başka bir aile sistemi anlamında *Temelçavuşlar* türemiştir. Diğer köylerde de örneklerine denk gelindiği üzere, sülale isimlerinde değişimler yaşanabilmektedir. Bu değişiklik, rastgele bir değişiklik veya biçimsel bir durum olmaktan çok, günün ihtiyaçlarına cevap verme ile ve eski ismi gölgede bırakacak yeni bir özelliğin, sıfatın veya kişiliğin ön plana çıkması faktörleriyle ilişkilidir. Her iki faktörün de Gökiriş köyündeki sülale adı *Temelçavuşlar*'a dönüşen *Çalikoğulları* için geçerli olması daha akla yatkın görünmektedir. Zira bu aileye mensup bulunan ve dört kuşak önce yaşamış olup 1934 yılında vefat eden ve askerliğini çavuş olarak yerine getirmiş olan *Temel Çavuş* isimli aile büyüğünden dolayı aile, eski sülale ismi yerine Temel Çavuş'un adına izafeten *Temelçavuşlar* diye anılmaya başlanmıştır. Bugün 118

kişilik bir nüfusa ulaşan ailede *Temel* ismini kullanan bireyler hala mevcuttur.²⁹ 1835 kayıtlarında tekrar eden birçok sülale ismine rağmen, Temel ismi, ne birey ne de sülale ismi olarak mevcut değilken bu tarihten sonra bariz bir şekilde birey ve sülale ismi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişim son derece dikkate değerdir. İsimlendirmedeki bu değişimin sebebi yaşam tarzındaki değişim olmalıdır. Bütün detaylarıyla yaşam tarzı değişikliği ise ancak göçe-belikten yerleşikliğe geçiş ile açıklanabilir.

Temel ismiyle ilgili dördüncü örnek Kalecik köyündedir ve bu köydeki aile sistemlerinden 1835 sonrası ortaya çıkan ailelerden Halıcı soy isimli ailenin sülale ismi Temeloğulları olarak bilinmektedir. Belli ki Temel ismi, Şalpazarı'nda zaman içerisinde popülerite kazanan diğer bir çok husus gibi, bir isim olarak son 184 yılda yaygınlık kazanmış ve yaygın bir şahıs ismi olmanın ötesinde sülale ismi olarak da yerini almıştır. Bütün bu değişimler, kimlik ve kültürdeki değişimin simgesel boyutlarını temsil etmesi bakımından son derece kayda değerdir. İsimler bir toplumun en önemli sembollerindedir ve bir imlemenin ötesinde derin anlamlar yükledürler. Nitekim toplumsal kimliği ideoloji boyutunda inceleyen teorilerden birisi de *Etno-Sembolcü* yaklaşımdır ve bu tür imgesel ve sembolik bilgiler bu teorinin muhtevasını oluşturan unsurlardandır.³⁰

En başta bahsedilen *Temel* isminin neden yaygınlık kazandığıyla ilgili yorum kapsamında şunlar söylenebilir ki; belki de *Çepni Türkleri* göçebelikten yerleşikliğe geçtikçe, bu kelimenin arkasındaki kavramsal muhtevayı önemsemeye başlamışlardır. Bu önemsemenin doğal ve beklenen bir sonucu olarak, olguyu ifade eden sözcük önce bir kavrama ve daha sonra da bir isim haline gelmiştir. Göçebe veya konar-göçer bir topluluk için 'temel' olgusunun önceliği olmayan bir konu olduğu açıktır. At sırtında yolculuk yapan ve mesken ihtiyacını en fazla bir saatte kurup kaldırabileceği çadırla gideren bir toplum için temel olgusunun öncelikli olmadığı gibi, varlığının dahi fark edilemeyebileceği ortadadır. Ne var ki, biraz da harici şartların zorlamasıyla kitlesel boyutta yerleşik yaşama geçip, kalıcı ev ve bina yapmaya başladıkça, bu kelime onların hayatında önemli bir olgu ve önemli bir kavram haline gelmiş ve nihayet zamanla

²⁹ Nitekim bu bilgiler Temel Çavuş'un torunu olan ve bugün İstanbul'da ikamet eden Temel Çolak'tan alınmıştır. Temel Çolak ile özel mülakat, 21. 12. 2019 Trabzon. (Mülakat telefon yoluyla gerçekleştirilmiştir). Temel Çolak önceki sülale adını da, soyadı da Çolakoğlu olarak aktarmıştır. Bir kayıta babasının soyadının Çolakoğlu şeklinde geçtiğini, uzun ve kullanışsız olmasından dolayı daha sonra Çolak şeklinde değiştirildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, 1835 nüfus kaydında Şalpazarı'na bağlı Çarlaklı'nın yanı sıra üç köyde daha Çolakoğlu sülalesi mevcut ise de Gökiriş köyü kayıtlarında bu isim değil Çalikoğlu sülale ismi mevcuttur. Çalikoğlu sülale adına rağmen, ses benzerliğinden dolayı 1934 tarihli soyadı uygulamasında aileye Çolakoğlu soyadı verilmiş olabileceği gibi, 1835 kaydının yanlış yapılmış olma ihtimali de vardır.

³⁰ Umut Özkırmı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009, ss. 208-236. Ayrıca Sinisa Malesevic'in *Etnik Sosyoloji* Kitabında yer alan "Sembolik Etkileşimcilik: Etnik Grup Gerçekliğinin Toplumsal İnşası" başlıklı dördüncü bölümüne bakılmalıdır. Bkz. Sinisa Malesevic, *Etnik Sosyoloji*, Çev. Tuğça Poyraz Tacoğlu vd., Nobel Yayınevi, Ankara 2019.

insanlara verilen bir isim olmuştur.

Bu arada ilgili ismin kadın ismi değil, erkek ismi olmasının ayrı bir anlamı vardır ve kelimenin gerçek anlamıyla da uyumlu haldedir. Temel kelimesi yerleşik hayata geçen Türkler için güç, kuvvet, yerleşiklik, kalıcılık, süreklilik, istikrar, dayak, dayanak, arka, zemin ve ehemmiyet çağrıştırırken, soyun babadan devam ettiğini düşünen, ataerkil bir toplumda bu anlamları kadından çok erkeğin temsil edeceğine şüphe yoktur. Dolayısıyla *Temel* ismi, göçebelik veya konar-göçerliğin günübürlük, geçici, seyyal ve görece kolay özelliklerine karşın; yerleşik hayatın kalıcı, köklü, sürekli ve görece zorlukları ve zaruretleri sonucunda ortaya çıkmış ve aynı zamanda cinsiyet temelli bir dünya görüşünün ürünü olarak son iki yüzyıllık süreçte yaygınlaşmış bir erkek ismi olarak kabul edilebilir.

Böylece, Şalpazarı kapsamında düşünülecek olursa, *Temel* isminin bu bölgede ve Çepniler arasında yaygınlaşmasının son iki asra ait bir sosyal olgu olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çepni Türklerinin en azından 1835 yılına kadar *Temel* ismini kullanmaz veya çok az kullanırken; Trabzon ve hatta Karadeniz'deki diğer nüfusun da bu ismi aynı tarihe kadar sınırlı kullandığını gösteren veriler mevcuttur. Nitekim bölgedeki Giresun, Tirebolu, Akçaabat, Sürmene ve Of'a ait 1835 nüfus defterleri incelendiğinde birçok sülale isminin birden fazla köyde tekrar etmesine karşın, Temeloğlu veya Temellioğlu şeklindeki ilgili isim veya sülale isimleri Giresun'da hiç geçmezken, sayılan diğer yerleşim yerlerinde son derece sınırlı sayıda kullanıldığı görülür.

1835 nüfus kayıtlarında *Temel* isimli sülale Of ilçesinde, Bulalas Köyü'nde 2, Çalek ve Asporıncık Köylerinde 2 ve nihayet Keler Köyü'nde 1 hanede geçmektedir.³¹ Benzer bir şekilde bu tarihte bu isimdeki sülaleler Sürmene'de, sadece Makavla Köyü'nde 2 hane³², Tirebolu'nun Yeniköy Mahallesi'nde 1, Törnük Köyü'nde yine 1 hane³³, son olarak Akçaabat'ın Bayır Köyü'nde de 2 hane olarak geçmektedir.³⁴ Daha önce belirtildiği üzere, 1835 nüfus kayıtları incelendiğinde görülecektir ki, birçok sülale ismi ya farklı köylerde birçok kez tekrar etmekte veya aynı köyde en azından ikiden çok daha fazla haneye sahip bulunabilmektedir. Oysa bu merkezlerde 1830 yılı itibarıyla, "Temel" isim köküne sahip sülale isimleri hem nadiren bulunduğu ve hem de bir, iki hanelik küçük bir nüfusa hitap etmekte olduğuna bakılırsa, Temel isminin yaygınlaşmasının ve hele popülerlik kazanması konusunun, en azından Trabzon merkezli Karadeniz Bölgesi'nde son derece yeni bir hadise olduğuna hükmetmek sıradan bir yaklaşım olacaktır. Son tahlilde, 1830 yılı itibarıyla, bahsedilen

³¹ Sezgin Demircioğlu-Süleyman Bilgin, Haz. *Of Nüfus Defteri (1834)*, Şenyıldız Yayınları, İstanbul 2011.

³² Dündar Alikılıç, Haz. *Sürmene Nüfus Defteri Sürmene, Araklı, Köprübaşı 1834*, Alioğlu Yayınları, İstanbul 2013.

³³ Ayhan Yüksel, Haz. *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri Tirebolu, Espiye, Yağlıdere, Güce Nüfus Kayıtları (1835-1847)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2013.

³⁴ Zehra Topal, Haz. *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2010.

merkezlerde Temel isminin yeni yeni yaygınlaşan bir isim olduğu ve tam da o dönemlerde sülale ismi olarak benimsenmeye başlandığı anlaşılmaktadır.

Bu verilerin ışığında denebilir ki, *Temel* ismi daha çok bölgede hâkim hale gelen ve göçebe ve/veya konar-göçer olan yeni nüfusun zaman içerisinde yerleşikliğe geçmesi ve bunda devam etmesi karşısında bölgenin iklim ve topografya kaynaklı dinamizminin ürettiği gündelik pratik ihtiyaçları kendi hayatında insan isimlerine yansıtması sonucunda isim ve kavramdan üretilmiş bir insan ismidir. Göçebe Türkler bu bölgeye yerleştikten sonra yerleşmede ve ev kurmada engebeli araziye istinaden temel kurmanın ne denli önemli olduğunu görmüş ve bu mecburiyetle karışık önemli olma durumu *temel* kavramının insanlar arasında da yaygın bir isimlendirme³⁵ olmasına yol açmış olmalıdır. Hâlihazırda yerleşik bulunan Türkler için ise *temel* kavramını ve ismini geliştirmenin iki ihtimali bulunmaktadır. İlki yörede çoğunlukla mevcut bulunan ahşap evlere iskân edildikleri için ilk başta bunu idrak edemeseler de, modernleşmeyle birlikte yığma bina yapımı aşamasında temel kavramının önemini ve önceliğini görmüş ve bu yüzden bu kavramı aynı zamanda bir isim olarak da benimsemiş oldukları şeklindedir. Bu ihtimal az çok bölgenin kadim yerleşik halkı için de geçerlidir. İkinci ihtimal ise, yerleşik Türklerin ve kadim bölge halkının temel kavramını ve ismini sosyal öğrenme yoluyla yerleşikliğe henüz geçen ve bu kavram ve ismi üreten eski göçebe ve yeni yerleşik Türklerden öğrenmiş ve almış olmaları şeklindedir. Türkiye'nin diğer bölgelerine de bu yolla yani sosyal öğrenme ve modelleme yöntemiyle yayılmış olması muhtemeldir.

Temel ismiyle ilgili bu yorumu destekleyen başka bir veri, bölgede bu isim kadar yaygın ve aynı zamanda popüler olan başka bir ismin de *Dursun* olması ve bu iki kelimenin anlamları arasında sıkı bir ilişki bulunmasıdır. Bu coğrafyanın ikliminin son derece değişken olması, topografyanın ziyadesiyle engebeli olması ve denizinin fazlasıyla dalgalı ve hareketli olması karşısında bu bölgede yaşayan insanlar, bu kadar dinamizme mukabil ve son derece tabii bir sevkle belli bir yerde durabilmeyi, belli bir konumu sürdürülebilmeyi, belli bir halin devamını ve genel olarak istikrarı düşünmeye, hayal etmeye, arzulamaya ve aramaya başlamışlardır. Söz konusu bireysel psiko-zihinsel halin topluma mal olması “temel” ve “dur”, “durmak”, “dursun” kelimelerinin önemli birer

³⁵ Belli isimlerin yaygınlaşması meselesi tam da *Temel* isminde olduğu gibi aynı zamanda konjonktürel ve dönemseldir. Bahsedilen geçiş döneminde Türkler temel ismini çokça kullanmışlar, daha sonra bu sosyal öğrenme yoluyla hinterlanda doğru yayılmış ise de, bu süreç bittikten, pratik değerini yitirdikten ve tabir yerindeyse modası geçtikten sonra da sona ermiş, kaybolmuş veya minimize olmuştur. Nitekim günümüzde özellikle fıkralardaki *Temel* tiplemesinin çoğunlukla alaya alınan bir tipleme olmasından dolayı olsa gerek Karadeniz’de *Temel* ismini koyma davranışının azaldığı belirtilmektedir. Fıkraların ötekileştirme yaptığını iddia eden çalışmalar ve bundan dolayı *Temel* isminin artık tercih edilmez olduğunu gösteren nüfus kayıtları söz konusudur. Geniş bilgi için bkz. R. Aslıhan Aksoy Sheridan, “Temel Fıkralarında Ötekileştirme Boyutu”, *Milli Folklor*, S: 75, 2007, ss. 95-103. Bu çalışmada Can Dündar’ın 31.6.2005 tarihli “Karadenizli Temel’den Vazgeçti!” başlıklı yazısında Trabzon nüfus kayıtlarına dayanarak 2000-2005 yılları arasında çocuğuna *Temel* ismi veren tek bir ailenin bulunduğunu, Fadime koyan ailenin de bulunmadığını naklettiği belirtilmektedir.

kavram ve nihayet insanlara verilen birer isim olarak yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Eğer aynı kökten ise Tursun ve Dursun, Durmuş gibi daha önce de var olan Türkçe isimlerin Karadeniz’de meşhur birer isim olmaları tam da bahsedildiği gibi son döneme ait bir olgudur. *Temel* olgusu ve ismiyle ilgili şifahi olarak edindiğimiz bilgiler de bu yorumları destekler mahiyettedir. Nitekim Yozgat ilinde doğmuş ve “yedi göbek” Yozgatlı olan Temel isimli bir tanıdığımıza neden adının temel olduğunu sorduğumda, “Babam yedi kız çocuktan sonra ailenin “temeli” olayım diye bana temel adı koymuş” demiştir.³⁶ Bu cevap, Türklerin toplumsal tahayyülünde “temel olgusu”nun ilişkili bulunduğu anlam dünyasını ve derinliğini, araştırmanın yukarıdaki temel tezine ve *Temel* isminin erilliği fikrine uygun ve veciz bir şekilde dile getirmiştir. Benzer bir şekilde, bu ismin Yozgat’a ve diğer illere kadar gitmesi ve yayılmasının zaman içerisinde sosyal öğrenme, toplumsal iletişim, kültürleşme ve bu arada uluslaşma ile mümkün olduğuna şüphe yoktur.

Sonuç

Araştırma sürecinde görülmüştür ki ‘temel’ kelimesi ses ve kalıp bakımından Türkçeleşmiş bir kelime olmakla birlikte, etimolojik köken olarak Yunanca olup Anadolu Rum kültürü aracılığıyla Türkçeye geçmiş bir kelimedir. Tam da bu sebeple, temel kelimesi bütün Türkçe şive ve coğrafyalarında değil, sadece Rum kültürüyle temasa geçilen Anadolu Türkçesinde var olan ve kullanılan bir kelimedir. Mesela Anadolu’ya komşu Türk coğrafyalarından ne Azerbaycan’da ve ne de İran Türklerinde, Irak ve Suriye Türkmenlerinde bilinen ve kullanılan bir kelimedir.

Bununla birlikte, ‘temel’ kelimesi Türkler arasında bilinmekle ve kullanılmakla kalmamış, aynı zamanda bir erkek kişi adı haline de gelmiştir. Hatta bununla da kalmamış *Temel* adı Trabzon merkezli Doğu Karadeniz’de oldukça yaygın bir isim olmuş ve bölge sözlü geleneğinde en önemli fıkra kahramanının adı da olmuştur. Köken olarak farklı bir sözcüğün Türkçede yaygınlaşması normal karşılanabilse de, aynı sözcüğün alındığı kültürden farklı olarak aynı zamanda bir kişi adı olarak da kullanılması kayda değer bir durumdur. Böylesi bir durum, her iki toplum arasında önemli toplumsal yaşama tarzlarını gündeme getirebilmeyi gerektirir. Nitekim Türk kültürü ile Rum kültürü arasındaki bu farklılık göçebelik ve yerleşiklik bağlamında son derece açıktır. Rumların aksine Türklerin göçebe ve konar-göçer yaşama tarzına sahipken belli bir tarihten sonra kitlesel düzeyde yerleşikliğe geçme sürecini yaşamaları, temel sözcüğünün yaygınlaşması ve bir kişi adı haline gelmesinde son derece etkili olmuştur.

Çelişkili bir şekilde, Türkler için konar-göçerlikten yerleşik hayata geçiş *temel* mefhumunun önemli hale gelmesinde ne kadar etkili olmuşsa, aynı şekilde göçebe yaşamın uzun süre devam etmesi de bu mefhumun ve *Temel* isminin ilgili Türk grup arasında yayılmasını o denli geciktirmiştir. Şalpazarı Çepni Türkmenlerinde bu ismin son iki yüzyılda yaygınlaşması onların bu sürecin

³⁶ M. Yavuz Alptekin, *Temel Öğretmen İle Özel Mülakat*, Ekim 2017, Trabzon.

hemen öncesinde yerleşik hayata geçtiklerine güçlü bir işaret iken; diğer Türk topluluklarda bu ismin daha önceden görülür olması da onların Şalpazarı Çepnilerine kıyasla daha önceden yerleşikliğe geçtiklerinin güçlü bir belirtisidir.

Anadolu Türkleri *temel* sözcüğünü dillerine katmakla komşu coğrafyalardaki Türk topluluklardan ve bu sözcüğü aynı zamanda bir kişi adı olarak kullanmak bakımından da, sözcüğü ödünç aldıkları Rum komşularından ve Rum kültüründen farklılık arz ederler. Bununla birlikte, bu ikinci farklılığın görece daha yeni bir olgu olduğu ortaya çıkmıştır. Trabzon'un Şalpazarı ilçesi örneğinde bizzat toplumsal hayat içerisinde test etme imkânı bulduğumuz bu iddia, desteklenmiş ve doğruluğu ispatlanmıştır. 1835 yılı öncesinde Şalpazarı Çepnilerinde *Temel* ismi en azından bir sülale ismi olarak hiç yokken, daha sonra tedricen ortaya çıkmış görünmektedir. Benzer bir şekilde, yöredeki diğer il ve ilçelerde de bu isim aynı tarihli kayıtlarda ya hiç yok veya nadiren görülen bir isim, özellikle sülale ismi durumundadır. Bu fark, Çepnilerin göçebelik ve konar-göçerliği bölgedeki diğer Türk topluluklarına göre daha yakın tarihlere kadar sürdürdükleri tezi ile açıklanabilir ki, toplumsal sözlü gelenek bu tezi doğrular niteliktedir.

Bu çalışmada *Temel* ismiyle ilgili olarak ortaya atılan anlamın niteliği konusu, Türklerde eski bir isim ve Karadeniz Bölgesi'ndeki diğer bir yaygın isim olan *Dursun* isminin de erkek ismi olmasıyla büyük oranda ispatlanmıştır. Son tahlilde *temel olgusu*, göçebe ve konar-göçer Türklerin yaşamına yerleşikliğe geçiş aşamasında girmiş, hayatın merkezi işlevleriyle ilgili bir kavramdır. Bu olgu ve kavramın, isim olarak yakıştırılacağı cinsiyetin, babasoylu ve ataerkil bir toplumda erkekten başkası olması düşünülemezdi. *Temel* ve *Dursun* sözcüklerinin bu anlamda toplumsal anlam, muhayyile, kültür ve sosyal işlev bakımından bir biriyle oldukça ilişkili oldukları anlaşılmaktadır.

Son söz olarak denebilir ki, her ne kadar etimolojik köken itibarıyla *temel* kelimesi *themelios*'tan gelen Yunanca bir kelime ise de, kültürleşmiş bir sözcük ve kavram olarak Rumca olduğu yani Anadolu Kültürüne ait bulunduğu, nihayet *Temel* kelimesi ve ismi gerek ses ve kalıp bakımından ve gerek Türk toplumsal hayatının anlam derinlikleriyle ilişkili bulunmak ve yaşama tarzının değişimlerini yansıtmak bakımından Anadolu'ya özgü ve Türkçe olduğu söylenebilir. Bu nedenle Karadeniz fıkralarındaki *Temel*'in de *Temel Reis*'in de bir Anadolu Türk halk kahramanı olduğuna şüphe yoktur. Başından sonuna bütün serencamıyla, *temel* sözcüğü, *temel* kavramı ve *Temel* ismi, Anadolu Türkçesinin ve Anadolu Türk kültürünün zenginliğini yansıtan en "temel" ve en özgün göstergelerden biri konumundadır.

KAYNAKLAR

1.Kitap ve Makaleler

AÇA, Mustafa, “Trabzon Balıkçılık Kültüründe Akçaabat’ın Yeri ve Akgün Ailesi”, *Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu (26-28 Nisan 2013 Bildiriler Kitabı)*, Akçaabat Belediyesi, İstanbul 2014, ss. 651-667.

AKSOY SHERIDAN, R. Aslihan, “Temel Fıkralarında Ötekileştirme Boyutu”, *Milli Folklor*, S: 75, 2007, ss. 95-103.

ALİKILIÇ, Dünder, Haz. (2013). *Sürmene Nüfus Defteri Sürmene, Araklı, Köprübaşı 1834*, Alioğlu Yayınları, İstanbul 2013.

ALPTEKİN, M. Yavuz, “1835’ten Günümüze Şalpazarı’nın Etno-Demografisi”, *Şalpazarı Tarih-Kültür-İnsan*, Haz. Veysel Usta, Serander Yayınları, İstanbul 2017, ss. 139-226.

ALPTEKİN, M. Yavuz, *Şehir ve Toplum*, Beta Yayınevi, İstanbul 2012.

ASAN, Ömer, Ed. *Temel Kimdir?*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2006.

CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.

ÇELİK, Ali, “Doğu Karadeniz Fıkraları ve Temel Tipi”, *Toroslardan Tanrı Dağlarına Türk Halk Biliminin Ulu Çınarı Ali Berat Alptekin Armağanı*, Kömen Yayınları, Konya 2019, ss. 415-421.

DEMİRCİ, Süleyman- KARTAL, Kazım, “Osmanlı Nüfus Defterlerinin Tarih Yazımındaki Yeri: 1835 Tarihli Trabzon Vilayeti Maçuka/Maçka Kazası Müslim Nüfus Defteri Örneği”, *History Studies*, C: 6, S: 3, 2014, ss. 119-145.

DEMİRCİOĞLU, Sezgin-BİLGİN, Süleyman, Haz. *Of Nüfus Defteri (1834)*, Şenyıldız Yayınları, İstanbul 2011.

EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatname*, Çev. Zuhuri Danışman, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1972.

GERÇEK, Bekir, “Temeli Tanımak”, *Temel Kimdir?*, Ed. Ömer Asan, Heyamola Yayınları, İstanbul 2006, ss. 288-291.

GÖKŞEN, Cengiz, *Temel Fıkraları Üzerine Bir Araştırma*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002.

MALESEVIC, Sinisa, *Etnik Sosyoloji*, Çev. Tuğça Poyraz Tacoğlu vd., Nobel Yayınevi, Ankara 2019.

MEMİŞ, Ekrem, *Eski Çağda Türkler*, Çizgi Kitabevi, Konya 2005.

MELİKOF, Irene, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, Çev. Turan Alptekin, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul 1999.

ÖZKIRIMLI, Umut, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2009.

SAFİ, Muhammet, *Rize Tahrir-i Öşür Envanteri 1850 Rize Sülaleleri*, Has Matbaacılık, İstanbul 2007.

SAYDAM, Abdullah, “XIX. Yüzyılda Reform İhtiyacının Taşradaki Yansımalarına Bir Örnek: Akçaabat Kazası”, *Osmanlı Araştırmaları*, S: XXI, 2001, ss. 133-187.

TOPAL, Zehra, Haz. *1840 Tarihli Akçaabat Nüfus Kayıtları*, Akçaabat Belediyesi, Trabzon 2010.

TURŞUN, Vahit, *Romeika-Türkçe Sözlük Trabzon Rumcası*, Heyamola Yayınları, İstanbul 2019.

USTA, Veysel, “Nüfus Kayıtlarına Göre 1921 Yılında Akçaabat'ta Kullanılan İsimler Hakkında Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Dünden Bugüne Akçaabat Sempozyumu 12-14 Ekim 2018, (Bildiriler Kitabı)*, C: 1, Akçaabat Belediyesi, İstanbul 2009, ss. 77-90.

YÜKSEL, Ayhan, Haz. *Tirebolu Kazası Nüfus Defteri Tirebolu, Espiye, Yağlıdere, Güce Nüfus Kayıtları (1835-1847)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2013.

2. İnternet Kaynakları

Etimoloji Türkçe, “Temel” maddesi, <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/temel>, 06.04.2019, Açık Erişim.

Nişanyan Sözlük, “temel” maddesi, <https://www.nisanyansozluk.com/?k=temel>, 07.04.2009, Açık Erişim.

TDK Divan-ı Lügat-it Türk Dizini, <http://www.achiq.org/pitikler/dlt---.pdf>, 07.04.2019, Açık Erişim.

TDK Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, 20.12. 2019, Açık Erişim.

3. Mülakatlar

M. Yavuz ALPTEKİN tarafından Temel Öğretmen İle Özel Mülakat, (Trabzon Ekim 2017).

